

УДК 811.14'02'38'44

І. С. Макар,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

АФОРИСТИЧНІСТЬ МОВИ АХІЛЛА ТАТІЯ

У статті досліджено афористичність мови давньогрецького роману Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофон» (II ст. н.е.). Виокремлено семантичні поля зорганізовані навколо лексичних одиниць – стержнів афористичних висловів. Розглянуто найхарактерніші художні та стилістичні фігури, що входять до складу афоризмів письменника. Проаналізовано різноманітні функції афоризмів як засоби формування авторської мовної картини світу.

Ключові слова: афоризм, афористичне висловлення, структурно-семантичні та функціональні особливості афоризмів, давньогрецький роман, Ахілл Татій.

APHORISTIC UTTERANCES OF ACHILLES TATIUS'S LANGUAGE

The article deals with aphoristic language of the ancient Greek novel «Leucippe and Clitophon», written by Achilles Tattius (2nd century AD). Linguistic evidences demonstrate the semantic fields around the lexical items which signalize the aphoristic expressions. The numerous groups of aphorisms belong to the category of nouns, describing the parts of body, location, emotions and abstract notions. We took into consideration the most typical narrative techniques and figures of speech in furtherance of the aphorisms. Antithesis, hyperbole, parallelism, comparison belong to the typical figures of speech. They help to express the content, submitting it in a concise style. However, sometimes the aphorisms reach more complicated structures due to the combination of two or more stylistic figures. We analysed the functions of the aphorisms in the text in order to approach the author's linguistic techniques. The classification determines the interconnectedness of didactic (to warn and to teach the audience a moral lesson), cognitive (to understand a philosophical conception of the human being), interpretive (to estimate and to comment on the specific situation), polemic (building and strengthening arguments in the dispute) and comic functions of aphorism.

Key words: aphorism, aphoristic utterance, structural-semantic and functional features of the aphorisms, ancient Greek novel, Achilles Tattius.

АФОРИСТИЧНОСТЬ ЯЗЫКА АХИЛЛА ТАТИЯ

В статье исследована афористичность языка древнегреческого романа Ахилла Татия «Левкиппа и Клитофон» (II в. н.э.). Выделены семантические поля, организуемые вокруг лексических единиц – стержней афористических высказываний. Рассмотрены характерные художественные и стилистические фигуры, входящие в состав афоризмов писателя. Проанализированы различные функции афоризмов как средства формирования авторской языковой картины мира.

Ключевые слова: афоризм, афористическое высказывание, структурно-семантические и функциональные особенности афоризмов, древнегреческий роман, Ахилл Татий.

Інтерес до дотепного, мудрого слова існував у людства завжди. Перші книги афоризмів відомі з часів Стародавнього Єгипту, Греції і Риму. Слово *афоризм* своєю появою зобов'язане Гіппократу, який написав однойменний трактат про симптоми і діагнози захворювань, мистецтво їх зцілення і попередження, що починався афоризмом «Життя коротке, мистецтво вічне» [7, с. 90]. Зрозуміло, що термін мав зовсім інше значення, аніж тепер. Афоризм тоді означав медичний припис про лікування тої чи тої хвороби і в такому значенні був відомий упродовж тривалого часу.

Сьогодні *під афоризмом* (грец. ἀφορισμός – визначення) розуміємо різновид універсальних висловлень, що містить близьку до істини і отриману узагальненням глибоку, завершену думку про яесь явище дійсності [7, с. 90]. Необхідною умовою афоризму є лаконічність, витонченість і високохудожність його форми. Афоризми відрізняються від анонімного прислів'я авторством, від логічного судження – індивідуальністю, від «крилатого виразу» формально-сисловою завершеністю [2, с. 49].

На зламі ХХ-ХХІ ст. з'являється низка цінних теоретичних праць у цій галузі. Однак і вони не дали кінцевої відповіді на досить складне питання про природу афоризму, про його ознаки, про методи виокремлення афоризмів із різноманітних текстів тощо. Чимало поглядів на природу афоризму можна розділити всього на три основних напрямки: 1) афоризм як жанр літератури; 2) афоризм як філософсько-узагальнювальна форма мислення і пізнання; 3) афоризм як жанр літератури, художньо значимий текст, і як форма пізнання дійсності [6, с. 541].

Афоризм як жанр літератури – традиційна концепція, неодноразово викладена в різних дослідженнях: «Афористика класичних мов та новоевропейські мови» Л. Звонської [1], «Афористика» Н. Федоренко і Л. Сокольської [9], «Жанрові особливості афоризму у творчості письменників-класиків ХVІІ ст. у Франції» Н. Музичук [8] та ін.

Чимало науковців до афоризмів відносять тільки авторські вислови, в тому числі крилаті слова, а деякі – афоризмами вважають всі види коротких узагальнювальних висловлень, у в.т.ч. прислів'я і приказки [7, с. 91]. Паралельно з терміном «афоризм» використовують також «вислів», «апофтегма», «максима», «сентенція», «гнома».

Систематизацію афоризмів сучасного українського художнього дискурсу здійснила Н. Шарманова, спираючись на наявні в мовознавстві підходи до висвітлення структурно-семантичних, функціональних і комунікативно-прагматичних особливостей афоризмів (Н. Барлі, М. Черкаський, М. Алексеєнко, С. Гаврін, В. Калашник, Г. Крейдлін, Т. Манякіна, А.Тяпкіна, І. Гнатюк, Т. Радзівська). Дослідниця пропонує розрізняти афористичні висловлення за характером вираження смислової доміанти (логічні, образні) та інтеріоризації буття (раціональні, парадоксальні); за структурою судження (рівнем еквівалентності предикативним структурам); а також за ступенем градації афористичності (мінімальний,

оптимальний, максимальний ступені афористичності) й вираження категорії адресантності (активні, нейтральні, пасивні структури) [4, с. 4–9].

Давньогрецький письменник II ст. н.е., автор роману «Левкіппа і Клітофонт», Ахілл Татій належить до плеяди майстрів жанру роману. Разом із романами Ксенофонта з Ефесу, Харитона, Лонга та Геліодора, чії твори дійшли до наших днів повністю та перекладені на багато мов світу, твір александрийця Ахілла Татія заслуговує на належне дослідження і поцінування. Мова роману Ахілла Татія не була ще предметом спеціальних досліджень, що зумовлює **актуальність** обраної теми.

Близькість роману до реального життя, цікавий сюжет, велика кількість пригод, інтрига, значно ускладнена порівняно з іншими любовними романами, – все це зробило твір «Левкіппа і Клітофонт» одним з найбільш захоплюючих грецьких любовних романів. О. Беркова відзначала манеру письма Ахілла Татія та широке застосування риторики з її штучним стилем і багатьма повчальними екскурсами і сентенціями: «Це говорить про те, що роман призначався для розваги високоосвіченої публіки, спробою оцінити всі тонкощі мови і стилю» [5, с. 74].

Основними **цілями** і **завданнями** нашого дослідження є характеристика афористичних висловів, виявлених у тексті роману Ахілла Татія, з'ясування їхнього лексичного складу, виокремлення семантичних полів, зорганізованих навколо іменників, визначення стилістичних функцій афоризмів.

Для письменника ключовими словами – своєрідними семантичними стрижнями афоризмів вважаємо такі лексичні одиниці, що утворюють семантичні поля *кохання, краса, шлюб, слово, жінка, чутка, вуста, сон, смерть, очі* тощо.

Багаточленні гнізда афоризмів найрізноманітніших структурних типів і семантичних полів групуємо навколо іменників, що позначають:

1. Назви частин тіла людини (*очі, вуста, сльози*): δάκρυον αἴμα τραύματος ψυχῆς (7,4,5) – *Сльози – це кров душевної рани*; τρία τὰ κάλλιστα ἀπὸ τοῦ στόματος ἄνεισιν, ἀναπνοῆ καὶ φωνῆ καὶ φίλημα (4,8,2) – *Три скарби виходять із вуст: дихання і голос, і поцілунок*; ὀφθαλμὸς φιλίας πρόξενος καὶ τὸ σύνηθεσ τῆς κοινωνίας εἰς χάριν ἀνυσιμώτερον (1,9,5) – *Очі – це помічник в коханні, і дуже дієвий навик в успішності взаємовідносин*. Як зазначав І. Білодід, широке функціонування назв частин тіла як організуючих центрів в афоризмах пояснюється «діянням деяких екстралінгвістичних факторів» [3, с. 386]. Орієнтацію у просторі, оцінку оточення людина здавна співвідносила з частинами свого тіла.

2. Явища природи, зокрема назви частин місцевості (*море, Ніл*): ἀλλ' εἰσὶ καὶ θαλάσσης νόμοι (5,16,7) – *Але й у моря існують свої закони*; Νεῖλος ὁ πολὺς πάντα αὐτοῖς γίνεταί, καὶ ποταμὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ λίμνη (4,12,1) – *Ніл для них [егіптян] майже все: і річка, і земля, і море, і болото*.

3. Назви понять емоційної сфери. Авторська позиція Ахілла Татія здатна охопити навколишній світ з усіма його емоціями, пов'язаними зі *страхом, гнівом, ревностями, коханням, насолодою і любовною жагою*, пор.: φόβος γλώττης ἐστὶ δεσμός (2,25,2) – *Страх є кайданами для язика*; ζηλοτυπία γὰρ ἅπασι ἐμπεσοῦσα ψυχῆ δύσεκλειπτὸν ἐστὶν (6,11,1) – *Якщо ж ревності хоч один раз закралася в душу, нелегко їх позбутися*; παλαιὸν ἔρωτα μαραινεί νεὸς ἔρωσ (6,17,4) – *Нове кохання гасить стару любов*.

4. Загальні назви абстрактних понять (*краса, сон, доля, смерть, здоров'я*): κάλλος δέξυτερον τιτρώσκει βέλους καὶ διὰ τῶ ὀφθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν καταρρεῖ (1,4,4) – *Краса, що проникла в душу крізь очі, ранив болючіше від стріли*; ὕπνος γὰρ πάντων νοσημάτων φάρμακον (4,10,3) – *Сон – це ліки від усіх хвороб*.

Афористика Ахілла Татія – це цілий світ людської пристрасті, ширих почуттів і високих емоцій, цінний скарб художнього авторського світосприйняття. Серед тематичних груп афоризмів провідною, безумовно, є *тема кохання, емоцій і відчуттів* як невід'ємний атрибут самовираження кожного героя любовного роману.

Від актуалізованих тверджень на зразок ἐρῶν τις, εἰς ὅσον μὲν ἔχει τὴν ἐλπίδα τοῦ τυχεῖν, φέρει, ὡς εἰς αὐτὸ τὸ τυχεῖν ἀποτεινόμενος (4,8,5) – *Будь-який закоханий, доки має надію на те, що стане щасливим, може перенести все, що завгодно*, письменник іде на усвідомлення і більш ускладненого образно-символічного відтворення суті кохання: οὐδὲν ἦδὺ τοῖς ἐρῶσι πλὴν τὸ ἐρώμενον· τὴν γὰρ ψυχὴν πᾶσαν ὁ ἔρωσ καταλαβὼν οὐδὲ αὐτῆ χώραν δίδωσι τῆ τροφῆ (5,13,3) – *Ніщо не видається для закоханих солодшим, аніж предмет кохання: бо любов, захопивши всю душу, не залишає в ній місця для їжі та ін.*

Істинне кохання Ахілл Татій пов'язує з кардинально протилежним почуттям – гнівом (θυμὸς δὲ καὶ ἔρωσ δύο λαμπάδες (6,19,1) – *Гнів і кохання – два факели*), розтлумачуючи читачеві як неймовірну спорідненість цих двох категорій (ἔχει καὶ ὁ θυμὸς ἄλλο πῦρ, καὶ ἐστὶ τὴν μὲν φύσιν ἐναντιώτατον, τὴν δὲ βίαν ὁμοιον (6,19,1) – *Гнів має інший вогонь, він є протилежний за природою [вогню кохання], але рівний за силою*), так і їхню неоднорідність, що яскраво зображує антитезою (ὁ μὲν παροξύνει μισεῖν, ὁ δὲ ἀναγκάζει φιλεῖν (6,19,2) – *Одна запалює ненависть, друга змушує любити*). Розлогим, але ніби на одному подиху створеним образом, зацентрована неабияка сила почуття кохання, що переважає над гнівом: ἦν δὲ αὐτὸν ἀτιμῶσθι τὸ ἐρώμενον, αὐτὸς τὸν θυμὸν εἰς σύμμαχίαν καλεῖ (6,19,3) – *Якщо ж любов'ю нехтують, то вона сама викликає на допомогу гнів*. Афористично за допомогою оксиморону Ахілл Татій висловлює теорію про вимушеність людини *ненавидіти те, що насправді любить* (μισεῖν τὸ φιλούμενον), *якщо кохання затоплене у хвилях гніву, втрачає свою свободу і тоне* (ὁ δὲ τῷ θυμῷ βεβαπτισμένον καταδύεται, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ἐκπηδῆσαι θέλων οὐκέτι ἐστὶν ἐλεύθερος (6,19,5). Ось як письменник підсумовує взаємоіснування двох протилежних відчуттів: ἀτιμία ἔρωτος σύμμαχος ἐστὶ θυμὸς (6,19,7) – *Гнів – це союзник безславного кохання*. Різноманітними художніми засобами з символічною семантикою Ахілл Татій стверджує ідею існування, функціонування і вічності справжнього кохання.

Значна частина афористичних висловів Ахілла Татія художньо актуалізує таке поняття, як *слово* (λόγος). Образними висловами грецький романіст утверджує життєву істинну силу людського слова, як-от: λόγος... ἔοικεν ἐπὶ σκοπῷ τόξον βάλλαιν καὶ ἐπιτυγχάνειν καὶ ἐπὶ τὴν ψυχὴν πέμπειν τὰ βλήματα καὶ ποικίλα τοξεύματα. ἴδιον δὲ τούτων ἀπάντων τὸν βελὼν βαθεῖα μὲν τὰ βλήματα, ἄνακτα δὲ τὰ τοξεύματα (2,29,3) – *Слово, наче стріла, випущена з лука, попадаючи в ціль, входить в душу і наносить рану. І хоча рани, нанесені словами, безкровні, проте слід їх дуже глибокий*.

Афоризми, як правило, складаються з двох частин: конкретної думки і висновкового положення, як-от: χρόνος λύτης φάρμακον καὶ πεπαίνει τῆς ψυχῆς τὰ ἔλκη (5,8,2) – *Час – це ліки від печалі, він загоює душевні рани*.

До типових фігур афоризму належать антитеза, гіпербола, паралелізм, порівняння та ін., що спроможні експресіонізувати зміст та подати його в оптимально лаконічному вислові. Порівняймо: ψυχαὶ δὲ πεφύκασι μάνεις τὼν κακῶν, ἐπεὶ τὼν γε ἀγαθῶν ἦκιστα ἐκ μαντείας εὐτυχοῦμεν (6,5,5) – *Душі завзвичай передбачають біди, проте щастя вони не відчують* – антитеза; Ἀτυχῆς ὁ μέλων γαμεῖν ἐπὶ πόλεμον, δοκῶ μοι, πέμπεται (1,8,3) – *Нещасний той, хто має намір одружитися, схоже, що його відправляють на війну* – порівняння; κάλλος καὶ πλοῦτος καὶ ἔρωσ εἰ συνήλθον ἐπὶ σέ, οὐχ ἔδρας <ἔργον> οὐδ' ἀναβολῆς· τὸ μὲν γὰρ κάλλος ἡδονήν, ὁ δὲ πλοῦτος τρυφήν, ὁ δὲ ἔρωσ αἰδῶ προξενεῖ (5,12,1) – *якщо одночасно прийшли до тебе краса, багатство і кохання, то немає місця для зволікання: бо краса несе насолоду, багатство – розкіш, а ко-*

ханья – милість – паралелізм. Можливі ритмічна та звукова упорядкованість, зокрема, співзвуччя закінчень у синтагмах, що нагадує римовану прозу: χρηστότης τυγχάνουσα μὲν χάριτος ἔτι μᾶλλον αὐξεται, προπληκισθεῖσα δὲ εἰς ὄργην ἐρεθίζεται (6,13,4) – *Доброта, зустрічаючи воячність, збільшується, а будучи ображеною, спалахує гнівом*. Як бачимо, в афоризмах постійним є використання образної, насамперед, символічної або алегоричної форми.

Зазвичай афоризми мають складнішу структуру, якщо натрапляємо на різні поєднання двох і більше стилістичних фігур або інших художніх засобів. Порівняймо: γυνὴ δὲ μάλιστα τὸ παρὸν φιλεῖ, τοῦ δὲ ἀπόντος, ἕως καινὸν οὐχ εὖρε, μνημονεύει· προσλαβούσα δὲ ἕτερον, τὸν πρότερον τῆς ψυχῆς ἀπῆλειπε (6,17,4) – *Жінка здебільшого любить того, хто поряд з нею, доки нового не знаходить, його пам'ятає; отримавши іншого, попереднього з душі відпускає* – антитеза і паралелізм; [τὸ φίλημα] καὶ ἀπὸ τοῦ καλλίστου τῶν τοῦ σώματος ὀργάνων τίκτεται· στόμα γὰρ φωνῆς ὄργανον· φωνὴ δὲ ψυχῆς σκιά (2,8,3) – *Поцілунок народжує найпрекрасніша з частин людського тіла: вуста – це джерело звуку, а звук – це тінь душі* – метафора і килець. Саме використання в афоризмі різноманітних тропів і фігур надає йому вигляду цілісної мініатюри.

Поняття «афоризм» і «афористичний вислів» відрізняються між собою лише формальною структурою. Якщо афоризм складається зазвичай із одного речення (οὕτως οἱ μεγάλοι κίνδυνοι καὶ τοὺς τῆς φιλίας λύουσι νόμους (3,3,5) – *так великі небезпеки розривають закони дружби*), то афористичний вислів найчастіше містить і додаткові речення: αἰδώς δὲ καὶ λύπη καὶ ὄργη τρία τῆς ψυχῆς κύματα· ἡ μὲν γὰρ αἰδώς διὰ τῶν ὀμμάτων εἰσρέουσα τὴν τῶν ὀφθαλμῶν ἐλευθερίαν καθαιρεῖ· ἡ λύπη δὲ περὶ τὰ στέρνα διανεμομένη κατατῆκε τῆς ψυχῆς τὸ ζῶπυρον· ἡ δὲ ὄργη περιῦλακτοῦσα τὴν καρδίαν ἐπικλύζει τὸν λογισμὸν τῷ τῆς μανίας ἀφρῶ (2,29,2) – *Сором, печаль і гнів – це три хвилі душі. Вливаючись крізь погляд, сором знищує свободу в очах; печаль заливає вроді і тушить іскри душі; а гнів, що спалахує в серці, топить свідомість у піні безумства*.

Афоризм володіє високим ступенем незалежності від контексту, що універсально відсутність у нього чіткої часової приналежності (зазвичай в афоризмах використовують форму теперішнього часу як спеціалізовану для вираження значення узагальненої вічної істини): αἰ τῶν στομάτων συμβολαὶ κιννάμεναι καὶ ἐκπέμπουσαι κάτω τὴν ἡδονὴν ἔλκουσι τὰς ψυχὰς ἄνω πρὸς τὰ φίλήματα (2,8,2) – *Злиття вуст, переповнюючи, призводить до задоволення і тягне душу до поцілунків*. Ця фраза, спільна для грецької і римської літератури, взята з відомої епіграми Платона [10, с. 71].

Афоризми Ахілла Татія виконують у тексті роману різноманітні стилістичні функції: загальнодидактичну (застерегти, навчити): Φήμη δὲ καὶ Διαβολὴ δύο συγγενῆ κακὰ· θυγάτηρ ἡ Φήμη τῆς Διαβολῆς (6,10,3) – *Чутка і Наклеп – це дві біди, що мають родинні стосунки: Чутка – донька Наклепу; пізнавальну* (сприяти глибшому проникненню у філософську сутність буття): οὐκ ἔστι δὲ οὕτως ἄνθρωπος δρομικώτατος, ὃν οὐ τῆς φήμης φθάνει τὸ πτερόν (7,16,3) – *Як би швидко не бігла людина, вона не випередить чутку в своєму польоті; інтерпретативну* (оцінка конкретної ситуації): πονηρὸν μὲν γυνή, κἂν εὐμορφος ᾗ· ἐὰν δὲ καὶ ἀμορφίαν δυστυχή, διπλοῦν τὸ κακόν (1,7,4) – *Жінка – то зло, навіть якщо вона вродлива, а якщо це її негарна, то зло подвійне; полемічну* (підкріплення і посилення аргументів у суперечці): ἐγὼ δὲ ὑμῶν θεαύμακα τῆς ἀναλγησίας, εἰ φονέα ἐπ' αὐτοφώρῳ λαβόντες (μεῖζον γὰρ τῆς φωρᾶς τὸ αὐτὸν ἑαυτοῦ κατεπεῖν) οὐ δὴ κελεύετε τῷ δημίῳ, καθέξεσθε δὲ γόητος ἀκούοντες πιθανῶς μὲν ὑποκρινομένου, πιθανῶς δὲ δακρύοντος (7,11,1) – *Я подивований вашій обмеженості: ви спіймали на місці злочину вбивцю (адже визнання у вчиненні злочину саме за себе говорить більше) і не наказуєте палачеві, а сидите, слухаючи брехуна, що правдоподібно розповідає і правдоподібно плаче; комічну*: τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἐρῶντες, ὅταν πρὸς τὰς ἐρωμένας ζητήσωσι λαλεῖν· οὐ γὰρ ἐπιστήσαντες τὸν λογισμὸν τοῖς λόγοις, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν εἰς τὸ ἐρόμενον ἔχοντες, τῇ γλώττῃ μόνον χωρὶς ἡνιόχου τοῦ λογισμοῦ λαλοῦσιν (6,18,3) – *Такі вже закохані, коли вони розмовляють з коханими, душа їхня направлена до коханих, а мовлення позбавлене смислу, вони говорять лише язиком без участі свідомості*. У художньому тексті функції афоризмів тісно переплітаються, ніби нашаровуються одна на одну.

Отже, у художніх творах ми часто натрапляємо на словесні формули, авторські узагальнення, здатні до мовно-естетичного функціонування також і поза текстом письменника. Такі фрази, з одного боку, можна вважати своєрідними сигналами естетичної інформації про весь твір і його автора, а з другого – зараховувати їх до художніх канонів певної епохи. Виражаючи важливий, подекуди філософський зміст, вони нерідко стають крилатими висловами й справді можуть пережити свого творця і свій час.

Як засвідчив аналіз, в афористичній Ахілла Татія превалює емоційно-сміслові поле, зокрема афористичні одиниці на позначення почуттєвої сфери людини. В афоризмах письменника представлена велика гама почуттів, здебільшого на позначення позитивних емоцій (кохання, любовна жага, ревності, насолода). Зі стилістичних фігур в афоризмі найчастіше використовується антитеза, паралелізм, порівняння і ін. В афористичних висловах утверджуються споконвічні уявлення про абсолютні ідеали, що мають залишатися пріоритетними в усі часи. **Перспективним** вважаємо дослідження інтертекстуальності афористики Ахілла Татія.

Література:

1. Звонська Л. Л. Афористика класичних мов та новоєвропейські мови / Л. Л. Звонська // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2010. – Вип. 24. – С. 35–44.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова та ін. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1973. – 438 с.
4. Шарманова Н. М. Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Шарманова. – Х., 2005. – 19 с.
5. Античний роман / отв. ред. М. Е. Грабарь-Пассек. – М. : Наука, 1969. – 403 с.
6. Королькова А. В. Афористика в контексте русскої фразеології / А. В. Королькова // Слово в словаре и дискурсе: Сб. науч. статей к 50-летию Харри Вальтера. – М. : ООО «Изд-во «Эллис»», 2006. – С. 539–545.
7. Культура русской речи : энциклопедический словарь – справочник / [под общ. руков. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева]. – М. : Наука, 2003. – 837 с.
8. Музычук Н. А. Жанровые особенности афоризма в творчестве писателей-классиков XVII века во Франции : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.05 «Литературы народов Европы, Америки и Австралии» / Н. А. Музычук. – Санкт-Петербург, 1995. – 17 с.
9. Федоренко Н. Т. Афористика / Н. Т. Федоренко, Л. И. Сокольская. – М. : Наука, 1990. – 415 с.
10. Achilles Tatius / With an English translation by S. Gaselee, M. A. Fellow and Librarian of Magdalene College, Cambridge. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press; London : William Heinemann LTD, 1984. – 461 p.